

PLACES OF TRANSITION

Ласкаво просимо на виставку «Місця переходу»! Ця виставка представляє шість історій з Болгарії, Хорватії, Східної Німеччини, Литви, Польщі та України, які відновлюють зв'язок між великою світовою історією та місцевим досвідом.

«Місця переходу» досліджують глибокі соціальні, політичні та економічні зміни у Східній Європі після падіння державного соціалізму в 1989/1991 роках. Через призму шести окремих локацій ми досліджуємо їхні подорожі протягом перехідного періоду та після нього. Ці місця представляють життєво важливі аспекти життя людей - роботу, відпочинок, культуру — пропонуючи розуміння значних перетворень останніх 30 років і пов'язаної з ними боротьби: радикальна реструктуризація ринку праці та масове безробіття, розвиток національної ідентичності, права жінок, правосуддя перехідного періоду тощо.

Ці місця відображають різні шляхи, якими йшли країни, що починали зі схожого контексту. Деякі з них відродилися, тоді як інші залишаються суворим нагадуванням про минуле. Крім того, історії, пов'язані з ними, висвітлюють часом дуже різні наративи перехідного періоду в Східній Європі, які значною мірою впливають на сьогоднішній політичний ландшафт і соціальну фрагментацію.

Переглядаючи цю виставку, ми заохочуємо вас дослідити еволюцію ідентичностей цих місць і пов'язаних з ними спільнот. Наші «Місця переходу» - це частини пазлу, кожна з яких сприяє глибшому розумінню складної взаємодії змін, пам'яті та ідентичності, що залишила по собі різка зміна систем.

**GERMANY
WITTSTOCK**

**LITHUANIA
VILNIUS**

**POLAND
LODŹ**

**UKRAINE
ZAPORIZHZHIA**

**CROATIA
ZAGREB**

**BULGARIA
BELENE**

BELENE

Белене, острів Персін (06 червня 1994 року) | На острові Персін поблизу Белене відбулася 5-та національна зустріч, організована Союзом Репресованих після 9 вересня 1944 року.

У 1990-х роках Белене пережило значні соціальні та економічні зміни після закінчення комунізму. Закриття трудового табору Белене, який був помітною рисою під час комуністичного режиму, залишило складну спадщину в місті. Місцева економіка зіткнулася з викликами, зокрема з високим рівнем безробіття та економічною нестабільністю, які були загальними під час переходу Болгарії до ринкової економіки.

Острів Персін, місто Белене Белене — місто на півночі Болгарії, розташоване на березі річки Дунай. Історія Белене починається ще в пізньому неолітичному періоді, проходить через часи, коли воно було римським фортом Дімум у Мезії, до перетворення поселення у католицизм під час Османської імперії. Белене отримало статус міста в 1964 році і було місцем розташування найбільшого трудового табору в Болгарії під час комуністичної ери. Трудовий табір Белене існував з 1949 по 1989 рік з декількома перервами, і через нього пройшло більше ніж 15,000 в'язнів, більшість з яких без суду чи вироку.

Белене, острів Персін (04 липня 2023 року) | Учасники літньої школи "Чому ми повинні пам'ятати?"

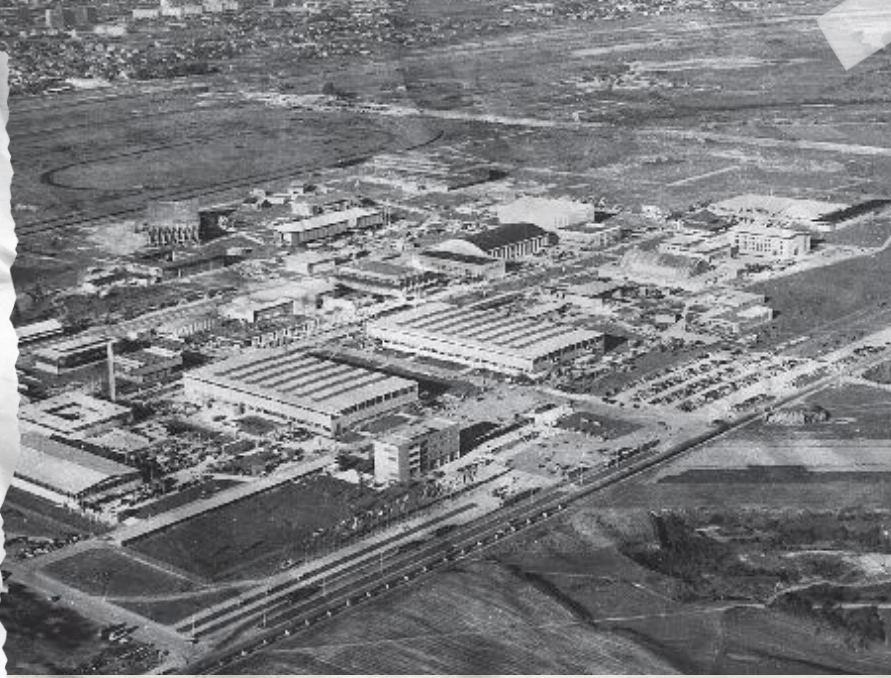

«Белене — це місце пам'яті, яке нагадує всім болгарам та європейцям, що політичні репресії не можуть бути виправдані. Також це рідне місто католицького єпископа Євгенія Босилкова, який був канонізований як мученик віри Папою Іваном Павлом II. Белене — місто з прекрасною природою та етнічно та релігійно різноманітним населенням, заслуговує належного місця в європейській пам'яті.» У 1990-х роках Белене пережило значні соціальні та економічні зміни.

— Професор Момчіл Методієв, Інститут досліджень недавнього минулого

ЗАГРЕБ

Будівництво нового комплексу Загребського ярмарку розпочалося у 1956 році поблизу нових районів у Новому Загребі і відіграло вирішальну роль у розвитку міста. Міжнародний осінній ярмарок Загреба мав велике значення для промисловості, економіки та суспільства Югославії у 60-х та 70-х роках. Він демонстрував геополітичні прагнення Югославії бути торговим мостом між Східним та Західним блоками та країнами третього світу. Загребський ярмарок був місцем, де Схід і Захід змагалися останніми технологічними досягненнями, але це також було місце, де громадяни мали можливість побачити та дізнатися про сучасні способи життя та західні товари споживання. З 90-х років потреба у ярмарках зменшилася у зв'язку з розпадом промисловості Хорватії та відображенням глобальної кризи. Сьогодні це місце, що застрягло у перехідному періоді, намагаючись знайти своє нове призначення.

Кінець 80-х в Хорватії був періодом, коли розпочалося розпад Югославії (передперехідний період), а початок 90-х був позначений Війною за незалежність Хорватії (1991-95). Хоча Загребський торговий ярмарок продовжував працювати протягом цього періоду, його міжнародне значення швидко знижалося і стало більш національно орієнтованим. Через руйнування промисловості країни (також через невдалі процеси приватизації) та наступну зміну з економіки виробників і експортерів на імпоротно-орієнтовану споживчу економіку, ярмарок втратив багато своєї значущості, важливості та слави. Багато його будівель (всього 40 павільйонів) були залишені, деякі переобладнані, інші перетворені на склади. Тільки кілька продовжили виконувати своє первісне призначення та продовжували проводити ярмарки та торговельні виставки.

Я працювала хостесою для італійських компаній на Міжнародному ярмарку в Загребі у 1990 році. Це був останній ярмарок перед війною. Це був найбільший ярмарок, на якому я коли-небудь була — він був переповнений людьми та експонентами з більш ніж 60 країн.

— Крістіна Маркіч

Протягом останніх 30 років будівлі/павільйони Загребського ярмарку використовувались для різних цілей: як центр набору під час Війни за незалежність Хорватії; сумнівне місце нічного життя; як притулок для першої хвилі іммігрантів (2015); як пункт вакцинації під час пандемії COVID-19 та як склад для архівів та експонатів музеїв та установ, будівлі яких постраждали під час великого землетрусу, що струсонув Загреб у 2020 році. Сьогодні, навіть якщо він продовжує проводити деякі спеціалізовані ярмарки (головним чином національного значення) лише в кількох своїх павільйонах, деякі з них перетворені на склади, а деякі переобладнані для рекреаційних активностей (картинг та спортзали) або здані в оренду індустрії розваг та кіно. На жаль, деякі з найкрасивіших павільйонів (наприклад, Італійський національний павільйон (зображення 1a та 1b) або Павільйон 28 (зображення 2a та 2b)) залишилися покинутими та піддані невідомій долі без чіткого бачення майбутнього.

I was born here in the 70s and I used to come here regularly with my family, to mingle around, to see what's new on the market or to buy something. The place changed a lot — it looks abandoned and empty most of the times now, it's a pity

— Nataša Bregoš

Майстер-клас під назвою "Діалог транзиту: місто і громада" відбувся 18 червня 2024 року у формі історичної прогулянки комплексом Загребського ярмарку. Учасники (студенти та інші громадяни) мали можливість дізнатися про історію місця — від його початків і славних днів 60-х і 70-х років, коли він відіграв значну роль у регіональних і глобальних геополітичних і економічних відносинах, через 80-ті та 90-ті, які були відмічені розпадом Югославії та Війною за незалежність у Хорватії, аж до сучасних часів.

Ця історична прогулянка підкреслила значення архітектурної та історичної спадщини Загребського ярмарку, який колись був активним учасником економічного і суспільного життя Югославії, але також свідком невідлого процесу переходу сучасної Хорватії.

Прогулянка по колись величній Алеї націй, яка зібрала багато міжнародних павільйонів, змусила нас замислитися про її значення тоді і зараз.

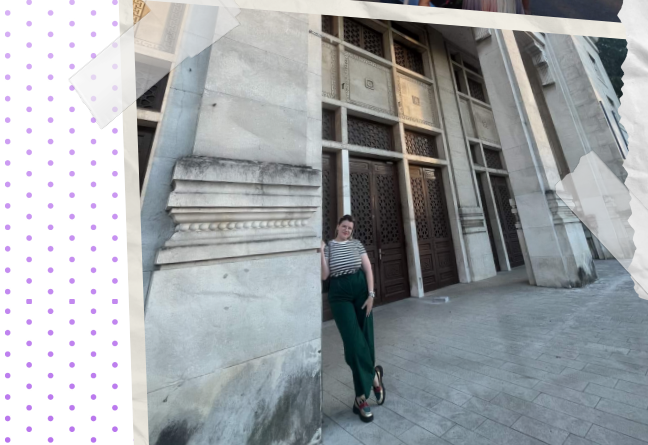
Тепер, коли я знаю більше про історію цього місця, я дійсно сподіваюся, що воно хоча б відновить частину своєї важливості. Я сподіваюся, що в майбутньому, яким би не було його нове призначення, воно вшанує своє славетне минуле, навіть якщо це було під час Югославії.

— Тереза Вуйшевич, студентка

Відгуки учасників були дуже позитивними: вони активно брали участь у прогулянці, задавали питання і висловлювали свої особисті думки та історії про місце. Багато з них сказали, що лише зараз вони усвідомили масштаби збитків, які залишив перехідний період на цьому місці. Багато з них висловили сум, що місцева влада ще не знайшла способу відродити місце без його знищення. Найважливішим результатом цього майстер-класу було підвищення обізнаності учасників щодо перехідного періоду та його наслідків. Готовність учасників взаємодіяти з гідом з цієї теми також показала потребу відкрито говорити про неї. Тільки через визнання минулого (хорошого чи поганого) ми зможемо будувати краще майбутнє.

Значення спадщини цього місця також полягає в архітектурі деяких його павільйонів. У перші два роки його будівництва (1956-57) було побудовано загалом 21 виставковий павільйон, багато з яких були призначені як павільйони іноземних країн і були спроектовані обраними архітекторами цих країн. Крім Югославії, такі країни як СРСР, Чехословаччина, НДР, Західна Німеччина, Австрія, Італія, США, Індія, Китай та інші мали свої власні павільйони.

ВІТТШТОК

У невеликому місті Віттшток ан дер Доссе в Бранденбурзі знаходилася одна з найбільших і найсучасніших текстильних фабрик у Німеччині, Верхній трикотажний завод Ернста Люка, або ОТВ, за часів НДР. В рамках децентралізованої економічної політики НДР ОТВ було засновано на місці ткацької фабрики Віттштока, яка датується Середньовіччям, у 1968 році для зміцнення структурно слабкого регіону Прігніц. До 1980-х років кількість працівників зростає з 400 до майже 3000, при населенні Віттштока трохи менше 14,000. ОТВ став одним з найважливіших роботодавців у регіоні. Завод в основному виробляв верхній трикотаж для дітей та молодіжної моди і експортував одяг до Західної Європи та СРСР. Для Віттштока, однак, ОТВ було більше ніж просто місцем роботи: з багатьма важливими соціальними установами - від дитячого догляду до спортивних груп компанії, бригад, критого басейну та дитячих та корпоративних відпочинкових таборів — воно створило почуття ідентичності. Сьогодні місце знаходиться в руїнах і залишає великий, болючий слід для мешканців міста.

Між 1990 та 1992 роками компанія поступово скорочувалася. Півтора року колишні працівники ОТВ працювали на британську компанію Fred Perry. Нарешті, як і багато інших на Сході Німеччини, компанія була ліквідована Treuhand і остаточно закрила свої двері у 1993 році. Всього близько 3000 людей втратили роботу. Наслідки: довготривале безробіття, еміграція, алкоголізм, насильство та соціальний переворот, який мав тривалий вплив на місто та регіон. У 1994 році місце було куплено міжнародним бізнесменом, який здавав окремі будівлі різним підприємствам. Але навіть тоді великі частини приблизно 112,000 м² місця поступово приходили в занепад, ставши місцем вечірок для пригудницької молоді та вандалізму.

*Я хотіла б працювати в ОТВ до пенсії,
мені справді подобалось там працювати.*

— колишня швачка в ОТВ

З кінця 1990-х років тимчасове використання стало все меншим, і місце все більше приходило в занепад. Власник за кордоном майже недосяжний для міста і не зацікавлений ні в розвитку, ні в продажу місця. В результаті колишня фабрика стала придатним майданчиком для молоді і сумним вадом для старших мешканців Віттштока. Спогади про те, що колись було найбільшим роботодавцем міста і в деякий час найсучаснішою текстильною фабрикою в НДР залишаються. Навіть станом на 2024 рік нічого не відбувається на місці — питання поляризує місцеву політику та адміністрацію. Тільки колишні працівники зберігають спогади про ОТВ живими. Учасники семінару створили сторінку у Вікіпедії (OTB Віттшток) та Instagram-канал (otb_wittstock).

It was very touching to become active again in this beautiful town after many years since I left Wittstock in 1992. The venue in the town museum brought the long and varied history into our workshop with young people from Wittstock and brought back memories of my own school days here. At the same time, visiting the ruins of the textile factory with the contemporary witnesses and hearing the biographies and memories associated with the factory on site, as well as seeing the place through the eyes of others, felt like a journey through time. It was heartbreaking to learn that some had not been to this place for decades and were entering it again for the first time through our workshop. The great emotions associated with the history and the course of the transformation period in the 1990s and 2000s came very much to life in the workshop

— Dr. Judith Enders, moderator

4 липня 2024 року близько 20 студентів з гімназії Віттштока відвідали наш семінар про ОТВ у Міському музеї Альте Бішофсбург. Після короткого вступу директора музею доктора Цайгера молоді люди оглянули місце колишньої текстильної фабрики під керівництвом чотирьох колишніх працівників. Вони дослідили історію місця та отримали уявлення про особисті спогади та досвід сучасних свідків. Після екскурсії вони створили Instagram-акаунт про фабрику та відредагували сторінку Вікіпедії про ОТВ (див. вище). Цей практичний підхід допоміг їм зрозуміти вплив фабрики на їхнє співтовариство та важливість збереження її пам'яті.

Семінар проводила доктор Юдіта К. Ендерс з нашої партнерської організації Perspektive³. Вона виросла у Віттштоці і в дитинстві отримувала підтримку від групи в ОТВ.

Ми хотіли би, щоб на цій території щось було розроблено для нас — наприклад, відкритий басейн, клуб або торговий центр.

— учні 9 класу гімназії Віттштока

Найважливішим результатом семінару стало зібрання трьох поколінь людей з Віттштока. Молодь отримала новий погляд на територію компанії, яку вони знали, але тільки у зруйнованому стані. Колишні працівники та старші мешканці Віттштока могли передати свої знання та поділитися спогадами. Швидко стало зрозуміло, наскільки важливим був цей обмін для них: розмова тривала до пізнього вечора і стала дуже емоційною. Було ухвалено рішення організувати регулярні зустрічі за чашкою кави для колишніх працівників ОТВ у Віттштоці.

ВІЛЬНЮС

Будівництво Палацу концертів та спорту (Вільнюс, Литва) розпочалося у 1965 році та завершилося у 1971 році. Палац, розроблений Едуардасом Хломаускасом та його колегами, вирізняється своїм дахом у формі хвилі або корабля.

Побудований у стилі бруталізму, оригінальність закладена не в самій будівлі, а в її підтримувальних вантових конструкціях даху. Архітектура палацу відображала глобальні модерністські тенденції 1950-х і 1960-х років, тоді як литовська конструкція вантового даху, розроблена інженером Генрікасом Карвелісом, досягла вражаючого ефекту злетівшого даху. Ця конструкція була офіційно визнана як відкриття.

Палац був побудований посеред дуже старого єврейського цвинтаря у Шніпішках, який використовувався з XVI століття, закритий у XVIII столітті, а землю з цвинтарем продано місту. Після Другої світової війни цвинтар був повністю ліквідований. Останні пам'ятники були знесені у 1955 році. Через розташування будівлі ведуться численні дискусії, які перешкоджають прийняттю остаточного рішення про її використання.

Вільнюський спортивний палац був побудований як універсальна конструкція, адаптована для культурних, спортивних, розважальних та громадських заходів. Палац спочатку використовувався для волейболу та баскетболу, пізніше в цьому залі відбувалися найбільші спортивні події, концерти та збори, які приваблювали натовпи людей. У жовтні 1988 року арена стала місцем проведення установчого конгресу Сайюдіса, реформаторського руху, який привів Литву до незалежності від Радянського Союзу. Це також було місцем публічного похорону 14 литовців, убитих радянськими військами під час січневих подій 1991 року у Вільнюській телевежі.

Після 33 років використання він був визнаний небезпечним для використання через погану якість використаного бетону та був закритий у 2004 році, і незважаючи на те, що знаходиться в центрі Вільнюса, залишається покинутим, а тривалі дискусії протягом декількох десятиліть щодо можливостей його використання досі не дали результатів.

Палац пам'ятає багато подій, під час яких натовп глядачів був густим. Адже куди ще йти в радянські часи? Люди приходили одягнені, ніби на свято. Таких натовпів, як у сучасних аренах, ніколи не було, бо зала та інші кімнати були ідеально спроектовані. За її словами, немає іншої будівлі в Литві, стіни якої вбрали в себе стільки хороших емоцій.

— Нійоле Рузгієне

Палац спочатку використовувався для заходів з волейболу та баскетболу, але пізніше, протягом 1980-х та 1990-х років, він став найбільшим місцем для спортивних подій, концертів та зібрань, що приваблювали натовпи людей не тільки з Вільнюса, але й з менших міст. У жовтні 1988 року арена стала місцем установчого конгресу Сайюдіса, реформаторського руху, який привів Литву до незалежності від Радянського Союзу. Також тут відбулася публічна похоронна церемонія 13 литовців, убитих радянськими військами на Вільнюській телевежі під час січневих подій 1991 року.

Vilnius Concert and Sports Hall, once a place that gathered thousands, where major sports competitions and the biggest concerts took place, where crowds assembled, where important issues for the restoration of Lithuanian independence were addressed, and where the victims of January 13th were honored, has now become an abandoned, closed space in the city center. Often, the younger generation does not even know what was in this building or its social and cultural significance. To them, it is a ghost building.

— Sandra Gaučiūtė

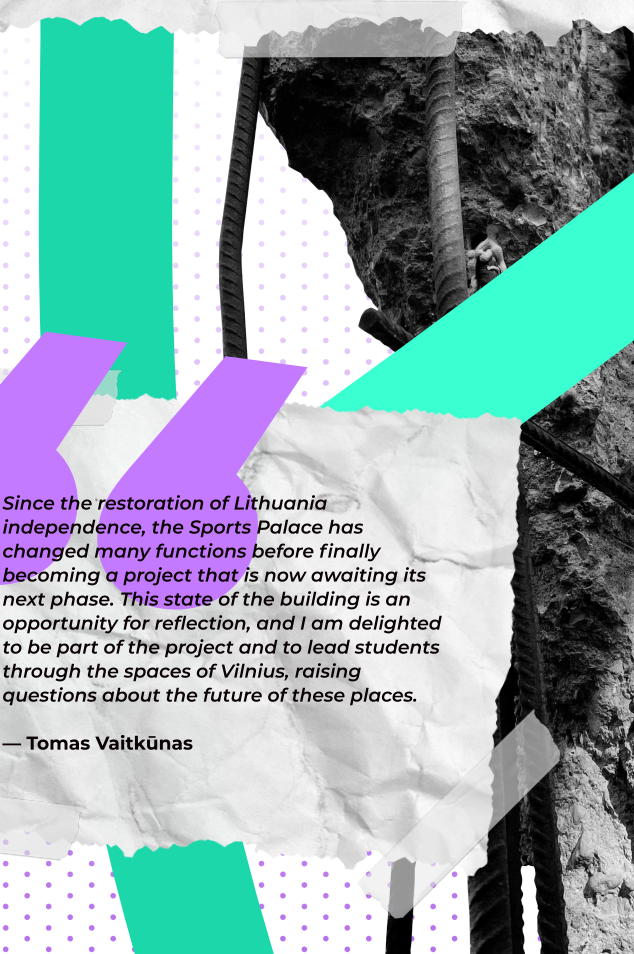
Арена є символом комуністичного модернізму. Це одна з небагатьох спортивних арен, що залишилися у цьому архітектурному стилі. Протягом першого десятиліття незалежності будівля все ще використовувалася, але її популярність і престиж знизилися. Тоді вона часто сприймалася як реліквія радянської епохи і була закрита у 2004 році. У 2006 році будівлю занесено до Реєстру культурної спадщини, що захистило її від знесення. Плани щодо реконструкції місця зіткнулися зі значним опором з боку єврейської громади, оскільки воно розташоване на території найстарішого єврейського цвинтаря у Вільнюсі. Заросла травою та занедбана — така доля сьогодні вільнюського концертного та спортивного залу. Ця ситуація існує через те, що зал був побудований на єврейських цвинтарях у радянські часи, а подальші суперечки перешкоджали будь-яким змінам. Зараз вирішується доля і потенційні використання залу.

18 січня відбулася подія під назвою "Місця переходу: Палац культури та спорту Вільнюса", організована у Вільнюсі для молоді шкільного віку за співпраці з учителями з трьох різних шкіл Вільнюса. У заході взяли участь більше ніж 30 учасників з трьох різних шкіл. Молоді люди мали можливість взяти участь у екскурсії, щоб дізнатися історію будівлі, яка зараз є привидом. Після екскурсії вони мали можливість зустрітись з людьми, які працювали в цій будівлі або мають знання про її історію, архітектуру, послухати дискусію між міськими дослідниками, істориками, архітекторами та взяти участь у творчому майстер-класі, де вони почали створювати проект для майбутнього Палацу спорту та культури Вільнюса. Захід відбувся в "Вільнюських домах історій". На завершення заходу студентам було доручено залучити свою шкільну громаду та підготувати свої пропозиції щодо того, як будівлю можна було б адаптувати для задоволення потреб громадськості та молоді у майбутньому. Різні заходи відбувалися в різних школах - були відеозвіти та зйомки, дебати, де піднімалося питання, чи повинна будівля стати виключно музеєм, а третя школа провела опитування серед учнів 9-го та 10-го класів про те, що вони знають про будівлю та її історію, та як будівлю слід адаптувати в майбутньому. Фінальний майстер-клас відбувся 9 травня 2024 року. Студенти разом зі своїми вчителями прийшли до офісу Фонду "Відкрита Литва" та представили свої завершені проекти та підготовлені ідеї.

Незважаючи на те, що будівля розташована у самому центрі Вільнюса, багато молодих людей, які брали участь у різних заходах, а також інші студенти з їхніх шкіл, не знали про її історію і про те, що це колись було найбільшим місцем збору для культурних та спортивних заходів, яке господарювало значними подіями в історії Литви та періоду переходу. Під час різних заходів подія ознайомила як безпосередню цільову групу, так і молодих людей, що навчаються у їхніх школах, з Вільнюським концертним та спортивним залом, його значенням в історії Литви та його роллю в соціальному житті Вільнюса. Молоді люди, що брали участь у першому заході, зустрілися з особами, які поділилися своїми особистими історіями та спогадами і мали можливість обговорити потенціал будівлі та можливості адаптації сьогодені, враховуючи потреби молоді та суспільства, представляючи свої ідеї та зустрічаючись зі студентами з інших шкіл Вільнюса.

Since the restoration of Lithuania independence, the Sports Palace has changed many functions before finally becoming a project that is now awaiting its next phase. This state of the building is an opportunity for reflection, and I am delighted to be part of the project and to lead students through the spaces of Vilnius, raising questions about the future of these places.

— Tomas Vaitkūnas

ЛОДЗЬ

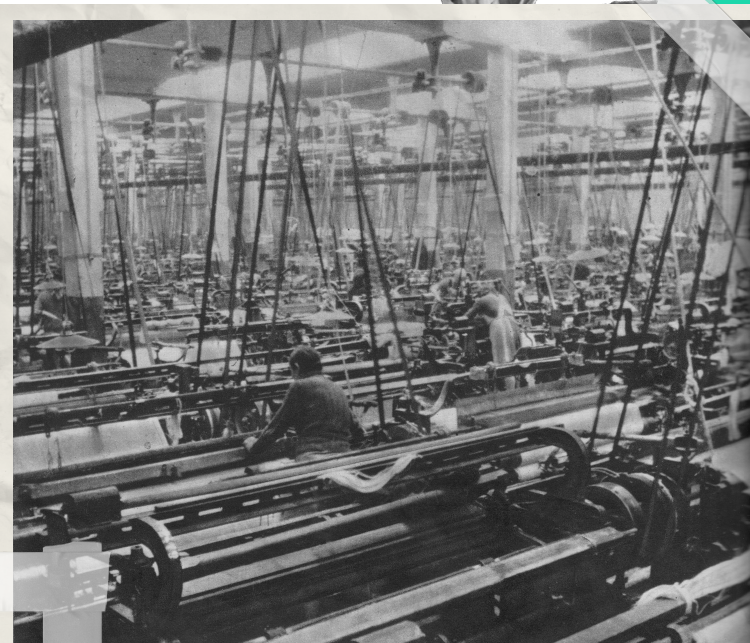
Лодзь — це місто з короткою, але видатною історією. Спочатку це було маленьке поселення серед торфовищ, якому було надано міські права за часів правління Владислава Ягайла у 15 столітті, але лише у 19 столітті воно розквітло як центр текстильної промисловості та торгівлі, ставши «землею обітованою» для підприємців та місцем роботи для тисяч поселенців. Під час комунізму великі фабрики та шикарні міські будинки їхніх власників занепали. Натомість з'явилися нові фабрики та великі, часто нестандартні, житлові масиви для робітників, включно з передмістям Балути, яке у 1954 році було перетворено на новий район Лодзі. (автор Аліція Пацевіч, експерт із Центру громадянської освіти та SOS для освіти).

Текстильна промисловість офіційно описувалась як «легка», але робота на фабриці була важкою: вона вимагала великих зусиль — особливо навантажувала руки, виконувалася у незручних позиціях та у шумному середовищі. Існує помітна схожість між підходом власників фабрик XIX століття та керівників ткацьких та прядильних мануфактур під час Народної Республіки Польща: обидві сторони покладались на безперервну роботу машин, що означало, що багато текстильних робітників працювали нічні зміни. Ще однією схожістю були низькі зарплати за ткацтво або прядіння. Проте, більше ніж 100 років, Лодзь був шумним промисловим містом, з гомоном взуття текстильних робітників та звуком тисяч ткацьких верстатів, що лунали з вікон фабрик. Навіть до середини 1980-х років комуністичне телебачення вихваляло лодзькі фабрики за встановлення нових рекордів, включаючи виробництво панчішних виробів. Для текстильних фабрик передбачалося світле майбутнє, єдині скарги стосувалися нестачі персоналу... (автор Ева Камінська-Бужалець, культурний аніматор з Жіночого Шляху Лодзі)

З початком перехідного періоду після 1989 року текстильні фабрики у Лодзі почали масово занепадати, що призвело до масових втрат робочих місць. Криза також торкнулася виробників машин, таких як Wifama, та хімічних заводів, таких як Anilana. Для багатьох сімей 1990-ті були часами бідності та сімейних трагедій. У 1992 році безробіття у Лодзі досягло майже 20%. Соціологи вказують на період переходу Лодзі як приклад фемінізації бідності. Колишні текстильні робітниці не тільки зіткнулися з економічними труднощами, але також стали свідками драматичних змін у сприйнятті їхньої роботи. Колишні цінувані, підтримувані комуністичною пропагандою, протягом цього періоду вони почали представлятися як символи невдач централізовано планової економіки. Фабрики, на яких вони працювали, такі як завод бавовняної промисловості 'Uniontex', занепали, незважаючи на зусилля з їх підтримки та відродження після 1989 року. Останній запис у хроніці заводу Uniontex говорить: 'Яка шкода!' (автор Ева Камінська-Бужалець, культурний аніматор з Жіночого Шляху Лодзі)

Мій дідусь розповідав мені про своє дитинство та юність до 1989 року. Він казав, що Лодзь був промисловим містом, орієнтованим переважно на текстиль. Тут були фабрики, що виробляли текстиль та одяг, і трафіку було набагато менше, не було заторів. Мешканці головним чином користувались трамваями та автобусами, оскільки приватних автомобілів було небагато. З'являлись нові райони, такі як Хойни Заторже, Домброва, Реткіня та Теофілів. Стара частина міста з її міськими будинками залишалась незмінною. Було близько 30 кінотеатрів, а телебачення було переважно чорно-білим із двома каналами. Мої дідусь і бабуся мають дуже теплі спогади про ті роки.

— Фабіан Ярос, студент школи № 81 у районі Балути, Лодзь

Багато будівель, які студенти обрали для своїх фотографій, датуються XIX та початком XX століття. Ці будівлі краще пережили час, ніж ті, що були побудовані в радянські часи. На фотографіях руйнуючі червоні цегляні руїни контрастують з ретельно відновленими будівлями, перетвореними на сучасні житлові, громадські та офісні простори. Лодзький "диптих" показує, що саме ці контрасти найбільше зачарували молодих учасників. Сірі двері, які скоро зникнуть, якщо їх не врятують, стоять поруч з нововідновленими. Фотографії яскраво відображають просторові трансформації та виражають захоплення тим, скільки минулого міста було збережено.

— Аліція Пацевіч, експерт із Центру громадянської освіти та SOS для освіти

Разом з учасниками проекту ми відвідали Ксьонжи Млин, історичний промисловий район, заснований у XIX столітті Каролем Шайблером. Завдяки їхнім фотографіям, ми зафіксували недавні зміни цього постіндустріального місця. Незважаючи на реконструкцію, на фотографіях створювалося враження тихого та відірваного від сучасного міського життя, порожнього місця. Ми також побачили колишню прядильню, що височіє над робочими будинками (фамуласи) у Ксьонжи Млин. Ця величезна, вражаюча будівля тепер використовується як житлові квартири, лофти. Між тим, не використована залізнична колія, яка колись обслуговувала фабрики, зараз є лише туристичною атракцією. Ми також мали можливість побачити віллу промисловця Людвіка Грохмана, яка була націоналізована після Другої світової війни і перетворена на дитячий садок, а потім на дитячий садок для працівників 'Юніонтекс'. Під час переходу цей заклад був закритий, як і багато інших дитячих садків. У комуністичній Польщі робились спроби просувати модель працюючої матері, але у 1990-х деякі політики стверджували, що це була соціалістична аномалія, і настав час покласти цьому край, відправляючи жінок доглядати за дітьми самостійно. Багато таких голосів можна знайти у стенограмах парламентських дебатів того часу.

(автор Ева Камінська-Бужалек, культурний аніматор з Жіночого Шляху Лодзі)

Результатом майстер-класу є альбом "Лодзький Диптих. Експедиція в минуле". Фотографії, зроблені студентами школи №81 у Балутах, документують їхнє сприйняття змін у місті — з XIX століття, через часи Народної Республіки Польщі та бурхливу трансформацію, аж до сьогодення. До альбому додаються спогади дідусів та батьків студентів, а також тексти, що описують фотографічну експедицію в минуле та освітні заходи, пов'язані з нею. Матеріали були представлені в школі та послужили натхненням для вчителів, що брали участь у майстер-класах з ефективних та привабливих способів викладання молоді про перехід. Альбом також представлено в віртуальній бібліотеці освітніх матеріалів "Громадянський НІТ".

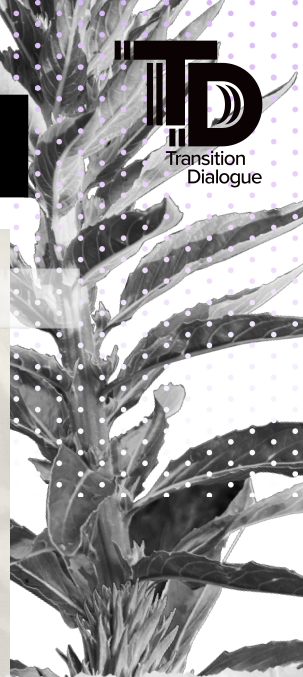

Посилання на альбом може бути відображена у вигляді QR-коду.

Студенти початкових шкіл Балути досліджували трансформацію Лодзі, збираючи розповіді від своїх батьків, дідусів і сусідів про життя до 1989 року та після падіння комунізму. Вони фотографували міські простори, старі текстильні фабрики, житлові будівлі, залізничні колії, вулиці та ліхтарі. Ці фотографії та історії, зібрані в альбомі, є сувенірами молодих людей у їхній подорожі крізь час. Гідами були вчителька Анна Голош, історик Адам Ренбач з Музею Польської Історії та освітянка Юстина Домініак, координатор програми "Діалог Трансформації". Під час фотопрогулянки Ева Камінська-Бужалек з Лодзького Жіночого Шляху та фотограф Анета Ваврзола допомагали вибирати та розробляти фотографії. Майстер-клас проводився за співпраці з Фондом Лодзького Жіночого Шляху, який вже роки відкриває людські історії, або скоріше "історії", часто ігноровані в офіційних наративах.

ЗАПОРІЖЖЯ

Парк Трудової Слави в Запоріжжі, заснований після Другої світової війни наприкінці 1940-х років, займає 1,9 гектара в центрі міста. У 1965 році була відкрита Алея Слави, де герої війни висадили дуби на честь 20-річчя Перемоги у Другій світовій війні. До 1973 року це розширилося до Алеї Трудової Слави, де дерева висаджували Герої Соціалістичної Праці. Парк додатково розширився у 2009 році з новою алеєю лип. Поруч розташований ресторан "Росія", відкритий у 1974 році, який був центральним соціальним вузлом з розлогими їдальнями та барами. Він процвітав у 1970-х роках, але занепавав разом з економічним спадом Радянського Союзу, закrywшись у 1992 році. Коротко відновлений у 1995 році як рок-кафе, він остаточно прийшов у занепад. Сьогодні ці місця відображають історичні переходи від радянських часів до сьогодення, втілюючи культурну та соціальну еволюцію Запоріжжя.

У 1990-х роках Парк Трудової Слави та ресторан "Росія" у Запоріжжі зазнали значного занепаду. Через погіршення економіки Радянського Союзу стало складно підтримувати парк, а колись популярний ресторан "Росія" важко було залучати відвідувачів. До 1992 року ресторан закrywся, поступившись економічним труднощам того часу. У 1995 році він коротко відкрився знову як рок-кафе, привернувши іншу аудиторію, але й цей проект не зміг утриматися. Парк і прилеглі території, включаючи тепер неіснуючий ресторан, почали занепадати, обслуговування занедбувалося, а об'єкти прийшли у розруху. Незважаючи на ці виклики, місце залишалося символічним нагадуванням про жваве минуле міста та його перехідний період від радянської ери до постнезалежної України.

У 90-х роках Парк Трудової Слави та ресторан 'Росія' відображали економічні виклики пострадянського Запоріжжя, переходячи від бурхливих соціальних вузлів до символів занепаду та занедбаності.

— Валентина Виніченко, місцевий історик

In the past 30 years, Labor Glory Park has gone through phases of stagnation, decline, partial renovation, and revitalization. Yet, a complete overhaul has not occurred. The remnants of decayed public spaces from the past still constrain the park's contemporary appearance and functionality.

— Vitaly Babenko

З 1990 по 2024 рік Парк Трудової Слави та ресторан "Росія" в Запоріжжі зазнали значних трансформацій. У 1990-х роках парк та ресторан занепали через економічні труднощі. На початку 2000-х років спільні зусилля громади та муніципальні ініціативи почали відроджувати парк, відновлюючи його доріжки та зелені зони. Ресторан "Росія", який колись був рок-кафе, залишався переважно покинутим, його розруха відображала перехідні боротьби міста.

У 2010-х роках відновлений інтерес до міського відродження призвів до подальших поліпшень у парку, включаючи нові насадження та зони відпочинку. Додавання алеї лип у 2009 році стало значним покращенням. До 2024 року парк став жвавим громадським простором, символізуючи стійкість та відновлення. У 2021 році значно оновлено Алею бойової слави Другої світової війни; з усіх радянських назв та меморіальних плит було видалено, а дати було виправлено з 1941 на 1939 рік. Було встановлено дві нові статуї на честь запорізьких олімпійських чемпіонів Пункіна та Жаботинського. У 1995 році було додано пам'ятник інтернаціоналістам-воїнам, які загинули в Афганістані та інших місцевих війнах за кордоном, створений Владленом Костянтиновичем Дубініним. Щорічно алея оновлюється, включаючи імена нових почесних громадян та місцевих героїв України. Хоча ресторан "Росія" все ще чекає на всеосяжну реконструкцію, його прилеглі території зараз використовуються для різних громадських заходів, демонструючи суміш історичної пам'яті та сучасного міського життя.

Майстер-клас під назвою "Діалог транзиту: Місто і громада" відбувся 20 липня 2024 року в Запоріжжі, Україна. Проходив він на жвавому бульварі Шевченка, у Парку Трудової Слави та біля ресторану "Росія". Цей двогодинний захід зібрав мешканців міста, істориків, журналістів та міських планувальників. Учасники поглиблено обговорили 30-річну трансформацію країн Східної Європи від комунізму до демократії, зосереджуючись на впливі архітектурних та суспільних змін у Запоріжжі. Обговорення зосередилися на ключових перехідних подіях з часу розпаду Радянського Союзу. Інтерактивна сесія включала вивчення значущих історичних та архітектурних місць у центральній частині міста, сприяла діалогу між поколіннями про зміни, які спостерігала громада, та адресувала поточні виклики, такі як російське вторгнення в Україну. Майстер-клас завершився неформальною зустріччю, під час якої учасники мали змогу обмінятися думками, що сприяло залученню громади та взаєморозумінню.

Майстер-клас "Діалог транзиту: Місто і громада" завершився жавкими та значущими дискусіями, які виявили сильний громадський інтерес до історичних переходів Запоріжжя. Учасники вирішили знову зібратися, щоб глибше зануритися в порушені питання, підкреслюючи зобов'язання громади вирішувати ці перехідні виклики. Крім того, обговорення визначило критичні зони у громадських просторах, які терміново потребують ідеологічної та політичної уваги для забезпечення ефективних змін. Ці усвідомлення визначають майбутні дискусії та заходи, заплановані навколо еволюції міста.

Ми сподіваємося на трансформацію Запоріжжя. Цей діалог створив основу для значущих змін у наших громадських просторах, забезпечуючи їх відображення нашої колективної історії та сподівань. Мені цікаво побачити, як наші сьогоднішні обговорення вплинуть на міський пейзаж завтра.

— Ольга, учасниця майстер-класу

Місто справді отримує вигоду від таких структурованих та добре підготовлених дискусій про нашу історичну спадщину та перехідний період. Нам точно потрібно більше діалогових екскурсій, щоб забезпечити участь більшої кількості лідерів громади та формувачів думок у цьому процесі. Залучаючи ширший сегмент нашої громади, ми можемо поглибити наше колективне розуміння та оцінку нашого минулого, що є життєво важливим, оскільки ми прокладаємо шлях до майбутніх розвитків.

